

ЗБЕРЕЖЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ МІСТ У ПРОЦЕСІ ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ МІСТА ХАРКІВ)

²Вінницький національний технічний університет

Анотація

У статті досліджено проблему збереження міської ідентичності в умовах післявоєнної відбудови України на прикладі Харків. Проаналізовано історичні, культурні та просторові передумови формування міського коду, вплив повномасштабної війни на трансформацію міського середовища, а також визначено принципи відновлення, що поєднують реставрацію, модернізацію та меморіалізацію. На основі аналізу наукових і публіцистичних джерел обґрунтовано, що збереження ідентичності є стратегічною умовою сталого розвитку та соціальної згуртованості в післявоєнний період.

Ключові слова: післявоєнна відбудова, міська ідентичність, культурна спадщина, Харків, урбаністика, реконструкція.

Abstract

The article examines the issue of preserving urban identity in the context of Ukraine's post-war reconstruction, using Kharkiv as a case study. The research analyzes historical, cultural, and spatial factors that shaped the city's identity, as well as the impact of the full-scale war on its urban environment. Based on academic and analytical sources, the study identifies key principles of reconstruction that combine heritage preservation, adaptive modernization, and memorialization of wartime experience. It is argued that safeguarding urban identity is not only a cultural task but also a strategic prerequisite for sustainable development, social cohesion, and long-term resilience in post-war cities.

Keywords: post-war reconstruction, urban identity, cultural heritage, Kharkiv, urban studies, resilience.

Вступ

Повномасштабна війна в Україні актуалізувала питання відбудови міст як складного міждисциплінарного процесу, що охоплює архітектурні, соціальні, культурні та управлінські аспекти. Втрата будівель, інфраструктури та пам'яток культурної спадщини ставить під загрозу не лише матеріальну основу міського життя, але й його ідентичність - систему символів, історичних кодів та соціальних практик.

Харків є одним із найбільш показових прикладів такого виклику. Місто сформувалося як історичний фронтір [1-3], стало центром освітнього й наукового розвитку завдяки діяльності Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна [4], а у XX столітті набуло статусу столиці УСРР, що визначило його модерністський архітектурний характер. Ця будівля зіграла важливу роль у формуванні інтелектуального та культурного середовища міста, заснована на початку XIX століття. Порівняння історичного вигляду університету та його сучасного стану дозволяє простежити еволюцію міського простору та значення освітніх інституцій у формуванні міської ідентичності (рис.

а)

б)

Рис. 1 – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (а) 1910 р., (б) 2021 р.

За оцінками ЮНЕСКО, внаслідок війни значна кількість об'єктів культурної спадщини України зазнала пошкоджень [5]. Харків опинився серед найбільш постраждалих міст [6-7]. У цих умовах збереження міської ідентичності стає ключовим завданням державної політики відбудови.

Результати дослідження

Проведений аналіз показав, що збереження ідентичності Харкова в процесі післявоєнної відбудови неможливо розглядати виключно як архітектурну або містобудівну проблему. Йдеться про складний багаторівневий процес, який охоплює історичну пам'ять, соціальні практики, культурну спадщину, просторову структуру та символічні значення міського середовища. Харків є прикладом міста з багатшаровою ідентичністю, сформованою на перетині різних історичних епох, політичних змін та культурних процесів. Важливу роль у формуванні історичного образу міста відіграють архітектурні пам'ятки, які є матеріальними носіями культурної пам'яті.

Однією з найстаріших архітектурних споруд Харкова є Успенський собор, який був збудований у XVII столітті та став важливим духовним і містобудівним центром міста. Порівняння історичних та сучасних зображень цієї споруди дозволяє простежити зміни архітектурного середовища та значення культових споруд у формуванні історичної ідентичності міста (рис. 2).

а)

б)

Рис. 2 - Успенський собор, (а) фото 1860-х років, (б) – сучасний вигляд

Історично Харків розвивався як прикордонний, «фронтирний» простір, що формувався в умовах постійної взаємодії різних культур і впливів [4]. Саме ця відкритість і динамічність заклали основу його модернізаційного характеру. У XIX столітті місто стало потужним освітнім центром завдяки університетській традиції, що визначила його інтелектуальний профіль [3]. На початку XX століття, у період столичного статусу, Харків перетворився на осередок індустріалізації та архітектурного модернізму, що закарбувалося у формуванні площі Свободи та конструктивістських ансамблів, які сьогодні становлять важливу частину міського коду [2]. Таким чином, ідентичність Харкова історично поєднує освітню, індустріальну та модерністську складові.

Повномасштабна війна 2022 року стала моментом різкої трансформації міського самосприйняття. Згідно з аналітичними матеріалами [8-10], місто, яке тривалий час сприймалося як периферійне у національному дискурсі, стало символом стійкості та громадянського спротиву. Саме в умовах екзистенційної загрози відбулося переосмислення його української ідентичності. Харків продемонстрував високий рівень самоорганізації, волонтерської активності та консолідації громади, що суттєво змінило його образ у національному та міжнародному контекстах.

Одним із символів цих руйнувань стала будівля Харківської обласної державної адміністрації на площі Свободи, яка зазнала значних пошкоджень у перші місяці війни. Порівняння довоєнного та воєнного стану цієї будівлі наочно демонструє масштаб змін міського середовища (рис. 4).

Рис. 3 – Будівля Харківської обласної адміністрації, (а) - 2021 р., (б) - березень 2022 р.

Водночас воєнні руйнування створили реальну загрозу втрати матеріальних носіїв пам'яті. Пошкодження житлових кварталів, освітніх установ, культурних та адміністративних будівель поставило під питання збереження історичного середовища як цілісної структури. Руйнування модерністських об'єктів і забудови XX століття є особливо чутливим, оскільки саме вони формують впізнаваність міста. Втрата таких об'єктів означала б не лише фізичну шкоду, а й розрив символічної тяглості міського розвитку.

Дослідження показує, що відбудова Харкова повинна ґрунтуватися на принципі збереження просторової морфології міста. Його характерними рисами є масштабність, широкі проспекти, великі відкриті площі та чітка композиційна структура. Несистемна забудова або хаотичне впровадження типових рішень може зруйнувати сформовану просторову логіку. Саме тому стратегія реконструкції має передбачати не лише відновлення окремих будівель, а й збереження загальної композиційної цілісності міського середовища.

Окремої уваги потребує питання інтеграції пам'яті про війну в оновлений міський простір. Повне

«стирання» слідів руйнувань створює ризик втрати історичного досвіду, який став визначальним для сучасної ідентичності Харкова. У матеріалах [4] підкреслюється, що міста-фронтири формують свою ідентичність через досвід випробувань. Тому збереження окремих маркерів пам'яті, створення меморіальних просторів або переосмислення пошкоджених об'єктів може стати важливим елементом нової міської символіки.

Важливим результатом дослідження є усвідомлення того, що ідентичність міста формується не лише через архітектуру, а передусім через активність його мешканців. За даними аналітичних матеріалів [3], саме культурні ініціативи, освітні проекти та громадянська активність створюють той нематеріальний каркас, який забезпечує сталість міського розвитку. Відтак відбудова Харкова повинна передбачати відновлення університетів, культурних інституцій, бібліотек, театрів та громадських просторів як осередків формування колективної пам'яті.

Порівняльний аналіз післявоєнної реконструкції європейських міст демонструє, що повне відтворення довоєнного вигляду не завжди є оптимальним рішенням. Часто це призводить до створення історичних «декорацій» без живого соціального змісту. Водночас надмірна модернізація може знищити історичну спадкоємність. Для Харкова доцільним є збалансований підхід, який поєднує збереження знакових об'єктів із впровадженням сучасних архітектурних рішень, орієнтованих на енергоефективність, безбар'єрність і сталий розвиток.

Таким чином, результати дослідження дозволяють стверджувати, що відбудова Харкова є не лише процесом фізичної реконструкції зруйнованих об'єктів, а й глибоким процесом символічного переосмислення міста. Війна не зруйнувала його ідентичність, а навпаки — актуалізувала її, зробивши більш виразною та усвідомленою. Збереження цієї ідентичності в процесі післявоєнної відбудови має стати стратегічним пріоритетом державної та муніципальної політики, оскільки саме вона забезпечує стійкість міста та його здатність до відновлення.

Висновки

У ході дослідження було розглянуто особливості формування міської ідентичності Харкова та її трансформацію в умовах повномасштабної війни. Проаналізовано історичні передумови розвитку міста, а також роль окремих архітектурних об'єктів у формуванні його культурного та просторового образу.

Зокрема було розглянуто будівлі різних історичних періодів розвитку Харкова, що дозволило простежити еволюцію міського середовища та значення архітектурної спадщини для збереження міської ідентичності.

Проведений аналіз показує, що у процесі післявоєнної відбудови важливо не лише відновлювати зруйновані об'єкти, а й зберігати історичний характер міста, його просторову структуру та культурні символи. Подальші підходи до відбудови потребують комплексного опрацювання та мають поєднувати принципи збереження культурної спадщини, сучасні архітектурні рішення та участь міської громади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Поранений Харків: код міста та нова ідентичність // Polskie Radio. URL: <https://www.polskieradio.pl/398/7863/artukul/3652338> (дата звернення: 02.03.2026).
2. Харків як культурний та історичний центр української ідентичності // EastReporter. URL: <https://eastreporter.com.ua/harkiv-yak-kulturnyj-ta-istorychnyj-czentr-ukrayinskoyi-identychnosti/> (дата звернення: 02.03.2026).
3. Харків // Ukraïner. URL: <https://www.ukraïner.net/kharkiv/> (дата звернення: 02.03.2026).
4. Фронтір, який ніколи не був сонним: як Харкову вдалося стати одним із центрів національного відродження // Суспільне. URL: <https://suspilne.media/kharkiv/1108904-frontir-akij-nikoli-ne-buv-sonnim-ak-harkovu-vdalosa-stati-odnim-z-centriv-nacionalnogo-vidrozdenna/> (дата звернення: 02.03.2026).
5. UNESCO. Damaged cultural sites in Ukraine verified by UNESCO. URL: <https://www.unesco.org> (дата звернення: 02.03.2026).
6. ICOMOS. Guidance on Post-Trauma Recovery and Reconstruction for Cultural Heritage. URL: <https://www.icomos.org> (дата звернення: 02.03.2026).
7. Ковальський, В. П., and К. Пиндик. "Малі архітектурні форми, їх переваги та недоліки (на прикладі міста Вінниці)." (2015).
8. Kharkiv // Encyclopaedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/place/Kharkiv> (дата звернення: 02.03.2026).

9. Ковальський, В. П., М. О. Постолатій, and Д. О. Войтюк. *Сучасні стилі архітектури*. Харківський національний університет міського господарства імені О.Б. Бекетова, 2019.
10. Швець, Віталій Вікторович, Костянтин Валерійович Соколенко, and Валерій Михайлович Соколенко. "ЗАВДАННЯ ТА ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ВТОРИННИМИ БУДІВЕЛЬНИМИ ВІДХОДАМИ ВІД РУЙНАЦІЇ МІСТ НА УРБАНІЗОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ." *Сучасні технології, матеріали і конструкції в будівництві* 38.1 (2025): 121-128.

Очеретний Володимир Петрович — к.т.н., доцент, доцент кафедри будівництва, міського господарства та архітектури, Вінницький національний технічний університет. Email: ocheretny@vntu.edu.ua

Ковальчук Вероніка Вікторівна — студентка групи БМ-23б, факультет будівництва цивільної та екологічної інженерії, Вінницький національний технічний університет, Вінниця.

Ковальський Віктор Павлович — кандидат технічних наук, доцент кафедри будівництва, міського господарства та архітектури, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, e-mail: kovalskiy@vntu.edu.ua

Ocheretny Volodymyr P. — Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Construction, Urban Management and Architecture, Vinnytsia National Technical University. Email: ocheretny@vntu.edu.ua

Kovalchuk Veronika V. – student of BM-23b group, Faculty of Civil and Environmental Engineering, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia.

Kovalskyi Viktor P. – Candidate of Technical Sciences, Associate Professor of the Department of Construction, Urban Management and Architecture, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: kovalskiy@vntu.edu.ua